

Osmanlı/Türk Müzik Kültüründe Levanten Müzikçiler

Levantine Musicians in Music Culture of Ottoman/Turc

Seyit YÖRE*

ÖZET

Yakın Doğu'da ve Osmanlı Coğrafyası'nda yaşayan Avrupa kökenli yerleşik yabancılara Levanten¹ denilmiştir. Levantenler Yakın Doğu ve Osmanlı kültürünün birçok unsuru içinde yer almış ve katkıda bulunmuşlardır. Osmanlı kültürünün en önemli öğelerinden biri de müziktir. Levantenler bu öğe içinde gözlemci, üretici, tüketici, eğitici, icrâcı ve kuramcı olarak yer almışlardır. Bu çalışmada Osmanlı'daki müzik üreticisi, eğitici, icrâcısı ve kuramcısı Levantenler ve onların Osmanlı/Türk müzik kültürüne katkıları araştırılmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER

Levanten müzisyenler, İnce mûsikî, Garb mûsikîsi, Osmanlı/Türk müzik kültürü

ABSTRACT

Levantine was called for European foreigners who was born and lived in Near East and in geography of Ottoman. Levantines contributed to many elements of culture of Near East and Ottoman. Music is one from the most important elements of Ottoman culture and Levantines were observer, creative, consumer, educator, performer and theorist in this element. In this study was researched music creative, educator, performer and theorist Levantines and their assistances to music culture of Ottoman/Turc.

KEY WORDS

Levantine musicians, The Polite music, Western music, Music Culture of Ottoman/Turc

* Müzikolog, Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi Dilek Sabancı Devlet Konservatuvarı

¹ Levanten; Fr. Levantin. Yakın Doğuda yerleşmiş veya evlenerek soyu karışmış Avrupalı kimse., *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara, 1998. Daha geniş bilgi için Bkz. *Avrupalı mı Levanten mi?* Bağlam Yayınları, İstanbul 2006.

GİRİŞ

Levanten kelimesinin ortak kabul edilen bir tanımlamasının olmaması ve çeşitli tanımlar içermesi araştırmada bir problem oluşturmuştur. Ancak çeşitli kaynaklarda incelenen Levanten tanımlarından hareketle ortak bir tanıma göre çalışma çerçevesi oluşturulmuş ve bu tanım bağlamındaki Levanten müzikçiler incelenmiştir. Öyleyse genel olarak, çeşitli sebeplerle Yakın Doğu ve Osmanlı Coğrafyası'nda yerleşmiş olan Avrupalı insanlara Levanten denilmektedir. Osmanlı Coğrafyası'nda müslüman olmayan iki ayrı topluluk bulunmaktaydı: Birincisi *azınlıklar* denilen Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşan insanlar; ikincisi ise *Levanten* de denilen çoğunlukla İtalyan, Fransız, Alman ve az da olsa İspanyollardan oluşan Avrupalı insanlardır.

Osmanlı'nın müzik kültürü de kendisi gibi kozmopolit bir yapıdadır ve Asya'dan gelen saf bir Türk müzik kültüründen bahsedilemez. Altaylılardan itibaren gelen Asya Türk müzik kültürü -9. Yüzyıldan itibaren- Türklerin müslüman olmasıyla "Orta ve Yakın Doğu" etkisine girmiş², Türk müzik kültürü de "Orta ve Yakın Doğu" etkisiyle makamsal müzik alanında kendini göstermiştir. İstanbul'un fethiyle 15. Yüzyıldan itibaren Batı müzik kültürüyle tanışan Osmanlı'nın "Orta ve Yakın Doğu" etkili geleneksel müzik kültürü, Türklerle birlikte Levanten ve azınlık müzik adamlarının da etkisiyle gelişmeye başlamıştır.

Osmanlı'da müzik, temel olarak şu türler içinde değerlendirilir: Bugün "Türk Sanat Müziği" denilen dînî ve din-dışı *ince mûsikî*, "Mehter" de denilen *kaba mûsikî*, bugün "Türk Halk Müziği" denilen *âşık mûsikîsi* ve 19. Yüzyıldan itibaren kurumsallaşan *garp mûsikîsi* yâni "Batı müziği"dir. Levanten müzikçiler ise *ince mûsikî*'ye ve Osmanlı'da Batı müziği'nin kurumsallaşmasına çeşitli yönleriyle katkıda bulunmuşlardır. Azınlık müzisyenleri ise doğrudan Osmanlı vatandaşı olarak, zaten kozmopolit Osmanlı kültürünün birer parçasıdır. Sayıları az olan Levanten müzisyenler ise çeşitli kaynaklarda azınlık müzisyenler içinde değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada, Osmanlı/Türk müzik kültürünün çeşitli alanları ve kurumları içinde yer almış olan müzisyen Levantenler ile onların Osmanlı/Türk müzik

² Bkz. Ali Uçan, *Türk Müzik Kültürü*, Evrensel Müzikevi, Ankara 2005.

kültürüne katkıları araştırılmıştır. Çalışmanın bilimsel çerçevesini, 1955'te ortaya çıkmış ve bugüne kadar gelişerek müzik ve kültür ilişkisini inceleyen bir disiplin haline almış olan *etnomüzikoloji* oluşturmaktadır. Müzik kültürünün bir çok unsurundan biri de müzik kültürünü geliştirmiş olan bireylerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada Osmanlı/Türk müzik kültürüne çeşitli düzeylerde katkıda bulunmuş olan Avrupalı bireyler ve onların katkıları, Levanten kavramı çerçevesinde araştırılmıştır.

1. İNCE MÛSİKÎ'DE LEVANTENLER VE ÇALIŞMALARI

İnce mûsikî'nin Osmanlı'da 15. Yüzyıldan itibaren gelişmeye başladığı göz önünde bulundurulduğunda *İnce mûsikî*'deki müzikçi Levantenler de 15. Yüzyıldan itibaren aranabilir.

Bu bağlamda ilk olarak Giovanni Antonio Menavino Genovese (doğ. yaklaşık 1492) İstanbul'da yerleşmiş Cenovalı bir Levanten'dir. II. Bayezid'in ölümüne kadar saray hizmetlerinde çalıştı. *I Costumi, et la Vita de Turchi* (1551) adlı kitabında [...] Sultanın emrindeki mehter sâzendelerinin³ sayısı, görevleri ve günün hangi saatlerinde "nevet"⁴ vurdukları konusunda bilgi veren çok eski bir belgedir (Aksoy, 2003:31-32). Genovese müzisyen olmayıp sadece gözlemci bir Levanten olarak Osmanlı'daki geleneksel askerî müzikten bir ölçüde bahsetmiştir.

Osmanlı'da, kendilerinden önce çok fazla önemsenmeyen notanın kullanımına ve *ince mûsikî*'ye genel olarak önemli katkılarda bulunmuş olan iki Levanten müzikçi ortaya çıkmaktadır ki onlar Dimitrie Cantemir (Kantemiroğlu) ve Albert Wojciech Bobowski (Ali Ufkî Bey)'dir. Cantemir ve Bobowski, çoğu kaynakta hiç Levanten olarak düşünülmemiş ve hatta "azınlık" müzikçiler arasında değerlendirilmişlerdir. Müzik dışında başka yönleri de olan bu iki Levanten ve çalışmalarları hakkındaki bilgiler şöyledir:

1.1. Albert Wojciech Bobowski

Polonya doğumlu bir mühtedî olup asıl adıyla Wojciech Bobowski, bunun dışında Albertius Bobovius ya da Ali Bey diye bilinen Ali Ufkî (1610-yak.1677) [...] hem bir yazar hem de saray fasıl heyetinde santûrîydi (Popescu-Judet, 2000:22). IV. Murad zamanında, Kırım Türkleri tarafından kaçırılıp, [1630'lu yıllarda] tutsak olarak İstanbul'a getirildi [...] Enderûn'da ondokuz yıl eğitim

³ Sâzende; çalgı çalan, çalgıcı anlamındadır.

⁴ Nevet; nöbet anlamında olup "davul çalmak" fiilini ifâde eder.

arak [...] Doğu ve Batı dillerini [yaklaşık 17 dil], dinsel ve dindışı Osmanlı-Türk Müziği türlerini ve ayrıca santur öğrendi. Düşünce ve sanat adamı olarak yetişti. Savaş anlaşmalarında tercümanlık yaptı [...] Osmanlı sarayı, padişahların günlük yaşayışları, Türk gelenekleri hakkında ve Türk dili üzerine kitaplar yazdı (Sözer, 1986:27). "Ufkî" mahlası ile Türkçe ve halk şiirine yakın, ilâhi biçiminde şiir denemeleri yaptı; minyatürle uğraştı. Bir müzik icrâcısı olarak başlangıçta hânendelik⁵ yapıyordu. Enderûn'daki 21. Meşk Odası'nda Takımbaşı idi. Bestecilik alanındaki çalışmaları santur çalmasını öğrendikten sonradır. Bundan dolayı birçok kaynakta adı Santûrî Ali olarak geçer. Ne zaman Müslüman olduğu bilinmiyor, buna rağmen o sıralarda hâlâ köle olduğu anlaşılıyor. Bir paşa ile Mısır'a gidip dönüşünden sonra hürriyetine kavuştu (Özalp, 2000:353).

Hayatı hakkında pek az bilgi bulunan Bobowski'nin Osmanlı-Türk Müzik kültürüne en önemli katkısı, Osmanlı'da Batı müzik notasını ilk defa kullanmasıdır. Bobowski, İstanbul'a getirilmeden önce Avrupa müziğini ve nota okuyup yazmasını öğrenmişti (Behar, 1998:27).

Ali Ufkî'nin doğrudan doğruya musiki ile ilgili üç adet el yazması eseri vardır. İlki *Mecmuâ-yı Saz u Söz*; ikincisi "*Mecmuâ-yı Saz u Söz'ün Müsveddeleri*" olarak bilinen eser; üçüncüsü de *Mezmurlar* yazmalarıdır (Behar, 2005:46).

Bobowski, [...] notasını verdiği yirmiden fazla fasıl; beste, peşrev, saz semâi, gibi mûsikî formları ve bunların yanında raksiye denilen oyun havaları, şarkılar ve halk ezgilerinden oluşan onyedinci yüzyılın saz ve söz eserlerini içeren (Popescu-Judet, 2000:25-26) *Mecmuâ-yı Saz u Söz*,⁶ adlı bir kitap hazırlamıştır. Bu mecmua on altıncı ve on yedinci yüzyıllara ait 500'den fazla söz ve saz eserinin güftesiyle notasını içerir. Geleneksel Osmanlı/Türk musikisi içinde kaleme alınmış ilk nota koleksiyonu olma özelliğine sahiptir. 200'ü aşkın peşrev ve saz semâisiyle birlikte, 60 kadar murabba beste, 35 kadar nakış ve semâi, 120

⁵ Hânende; şarkı söyleyen, şarkıcı anlamındadır.

⁶ Bu Mecmua'nın orijinali Londra British Museum Kütüphânesi'ndedir (No: 3114). İlk kez Çağatay Uluçay 1948'de British Museum'daki incelemeleri sırasında *Mecmuâ-i Saz ü Söz* adlı eseri bularak gün ışığına çıkarmış ve eser hakkında *Türk Müsikisi Dergisi*'nde bir açıklama yaparak 1 Aralık 1948 tarihli makalesi ile eseri müzik dünyasına duyurmuştur (Özalp, 2000, 354). *Mecmuâ-i Saz ü Söz* 1972'de Gültekin Oransay tarafından doçentlik çalışması yapılmış, 1976'da ve sonra 2000'de tıpkı basımı Prof. Dr. Şükrü Elçin tarafından yayınlanmış, Cafer Ergin tarafından metin çevirileri yapılarak 1968-1984 yılları arasında *Mûsikî Mecmuası*'nda yayınlanmış, 1991-1992 yıllarında Muammer Uludemir tarafından nota çevirileri yayınlanmış, H. Eray Şenoğlu tarafından yüksek lisans tezi (İTÜ), 1995'te M. Hakan Cevher tarafından doktora tezi (EÜ) ve Alper Demir tarafından da yüksek lisans tezi (EÜ) yapılmıştır.

civarında türkü, varsağı ve dinsel nitelikte eserin notasını içeren bu mecmua, Türk mûsikisinin târihi açısından hayâti önemi olan bir belgedir (Behar, 2005:47).

Bu kitapta müzik eserleri makam adına göre sıralanmış ve sağdan sola doğru yazılan bir tür Batı müzik notası esasına göre yazılmıştır. Böylece Bobowski, kendinden önce yaşamış ve çağdaşı olan sanatkârların eserlerini unutulmaktan kurtarmıştır. Mecmua'nın kenarına el yazısı ile "Sâhib-i Mâlik Bey Essantûrî" kaydını koymuştur (Özalp, 2000:355).

1650 yılı civârında yazımına başlandığı anlaşılan *Mecmua*'nın bütünüyle Ali Ufkî tarafından kaleme alınmadığı, ya da onun ölümünden sonra başkası tarafından tamamlandığı ileri sürülmüştür (Behar, 2005:47).

Ali Ufkî'nin mûsikiyle ilgili bir diğer çok önemli el yazması eseri Paris'te Bibliothétique Nationale'de bulunan ve "Mecmuâ-yı Saz u Söz'ün Müsveddeleri" olarak bilinen cönk tipi kalın defterdir. Bu defterin birçok bölümüyle *Mecmuâ-yı Saz u Söz*'deki güfte, şiir ve notalar arasında ayniyet vardır [...] Bu bakımdan bu yazmanın ayrı bir bütün olarak mûsikiye ilişkin bir eser olarak telakki edilmesi de doğru olmayabilir (Behar, 2005:48).

Bobowski'nin müzik hakkında hazırladığı bir diğer çalışması ise *Mezmurlar*'dır. Bu yazma Paris'te *Bibliothétique Nationale*'in Şark Yazmaları bölümünde Suppl. Turc. 472 koduyla kayıtlı bulunmaktadır. Başka nüshası bilinmiyor. [...] Yazma 5 yaprak, 10 sayfadır. [...] Mezmur⁷, *Kitab-ı Mukaddes*'in *Ahd-i Atik* bölümünde Hazret-i Dâvud'un Tanrıya yakarışı ve şikâyetlerini dile getiren şiirsel metinlerin her birine verilen addır (çoğul: Mezamir). Bunlar 150 tânedir. [...] Ali Ufkî'nin *Mezmular* el yazması Hazret-i Dâvud'un ilk 14 Mezmurunun Türkçe çevirisiyle notalarından oluşur. [...] Her Mezmur notasının başında eserin makâmı belirtilmiştir (Behar, 1990:47-49). Bu Mezmurlar on farklı makamdan oluşmaktadır.⁸

Bobowski'nin yukarıda sayılan doğrudan müzikle ilgili eserleri dışında, on yedinci yüzyılda Topkapı Sarayı'ndaki yaşamı anlattığı ve içinde ayrı ayrı başlıklarla Osmanlı müzik kültürüne ilişkin bilgiler de verdiği *Saray-ı Enderûn* [Serai Enderun] adlı bir çalışması bulunmaktadır.

⁷ Mezmur, "dua" veya "ilâhî" anlamındadır ve sözcüğün eski Yunanca aslı *Psalmos*'tur.

⁸ Mezmurların makamları için Bkz. Cem Behar, *Ali Ufkî ve Mezmurlar*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 49.

Saray-ı Enderun ise Ali Ufkî'nin en ilginç eserlerinden biridir kuşkusuz. Kendisi henüz hayattayken Avrupa'da yayımlanan (Viyana 1667) tek eseri budur. [...] *Saray-ı Enderun*'un dördü yazma, ikisi basma [basılı] olmak üzere altı ayrı versiyonu⁹ bilinmektedir (Behar, 2005:48). *Saray-ı Enderûn* adlı eserinde saray meşkhânesinin işleyişini ve oradaki günlük hayatı ayrıntılı bir şekilde anlatır (Behar, 1998:26).

1665'te yazıldığı tahmin edilen *Saray-ı Enderun*'un Türkçeye çevrilen *Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları Topkapı Sarayı'nda Yaşam* adlı versiyonu incelendiğinde, Osmanlı müzik kültürüne ilişkin bilgilerin on iki ayrı başlıkta verildiği görülmüştür¹⁰.

Bobowski'nin *ince mûsikî*'nin sözlü ve sözsüz fomlarında bestelediği yirmi iki eseri vardır. *Mecmuâ-yı Saz u Söz* ile birlikte dil, tarih ve toplum konularında yazdığı ve çevirilerini yaptığı otuz civarında basılı eseri vardır¹¹.

1.2. Dimitrie Cantemir

Cantemir'in doğum ve ölüm tarihleri bazı kaynaklarda değişiklik göstermekle birlikte, Eugenia Popescu-Judet'ın *Prens Dimitrie Cantemir* adlı kitabında (2000:13) doğum ve ölüm tarihleri 1673-1723 olarak belirtilmiştir. [...] 26 Ekim 1673'te Yaş'ta (İaşi'de) doğdu (Özalp, 2000:358). Dimitrie İstanbul'daki ilk ikâmetini 1685-1693 yılları arasında babası Boğdan hospodarı [hükümdarı] Constantin Cantemir tarafından -ağabeyi yerine- gönderilmiş bir rehine olarak geçirdi. Daha sonra 1695'le 1700 ve 1705'le 1707 yılları arasında yine Boğdan hospodarı olan ağabeyi Antioch'un elçisi (kethüdâ) ve nihâyet 1710'a kadar Boğdan tahtının adayı olarak İstanbul'da yaşadı. 1693'te, babasının ölümünden sonra Cantemir ailesini destekleyenler, [...] Dimitrie'yi Boğdan tahtına geçirdiler. Ancak 1693 baharındaki üç haftalık kısa hükümdarlıktan Türklerce azledildi. İstanbul'a getirilen Dimitrie çalışmalarına burada devam etti [...] İstanbul'daki yaşamını kardeşi [ağabeyi] Antioch'un Bâbîâli'deki diplomatik temsilcisi olarak sürdürdü [...] Dimitrie memleketinde ve Bâbîâli'de değişik isimlerle anılıyordu. Yurttaşları onu *Dumitraşco Beizade* ve sonra *Voyvoda Dumitraşco* olarak tanıdılar. Türkler, O'na Boğdan Prensi [...] *Küçük Kantimiroğlu* ünvanlarını

⁹ Bu versiyonlar için Bkz. Ali Ufkî'nin tüm eser listesi için Bkz. Cem Behar, *Mûsikîden Müziğe*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 48-50.

¹⁰ Bkz. *Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2002.

¹¹ Ali Ufkî'nin tüm eser listesi için Bkz. Cem Behar, *Mûsikîden Müziğe*, s. 52-55.

verdiler. Sonunda kısaca *Kantemiroğlu* denildi, Osmanlı/Türk müziği tarihindeki yerini de bu isimle aldı (Popescu-Judet, 2000:13-14).

Dimitrie, Boğdan'da bulunduğu sıralarda Yunan kültürü ve dili üzerine geniş kapsamlı bir öğrenim gördü [...] Genç Beyzâde Dimitrie 1688'de İstanbul'a geldiğinde geniş bir bilgiyle donanmıştı ve kitap okumayı çok seviyordu ve birçok konuda büyük bir öğrenme merakı vardı (Popescu-Judet, 2000:14).

Hem Boğdan'da hem de İstanbul'da resmî ve özel eğitim almış olan Dimitrie, Doğulu ve Batılı birçok dile hâkim olduğu için târih, coğrafya, dil, teoloji, felsefe, etnoloji, güzel sanatlar, astronomi, müzik ve matematik gibi alanlarda kendini iyi bir düzeyde yetiştirmiş ve çeşitli çalışmalar yapmıştır¹².

Dimitrie Cantemir'e, müziğin temel kavramlarını öğreten ilk ustası besteci ve iyi bir çalgıcı olan Giritli Cacavelas'tır (1691-1693 ve 1699-1700). Genç prens çok çabuk bir gelişme gösterdi. Öyle ki, Polonya elçisi Raphael Leszczyński Yaşlı zirayet ettiği sırada, genç Dimitri'nin müzik sanatından anlayan bir amatör olduğunu saptamıştı (Cioranescu, 1975).

Akademik çalışmalarla beraber Osmanlı/Türk mûsikisi çalışmalarına da başlayan Dimitrie, tanbur çalmayı öğrendi. Sultan III. Ahmed, kendisini [Dimitrie'yi] evlâdı yerine koymuş, şehzâdeler gibi eğitilmesini istemişti. Bunun sonucu olarak [Dimitrie] Enderûn'a yerleştirilerek eğitimini sürdürdü. Buradaki hocaları şâir Nef'ioğlu, şâir ve mûsikîşinas Râmi Mehmet Paşa, ressam Levnî Çelebi, matematikçi Esad Efendi'dir (Özalp, 2000:360). Onbeş yıl boyunca birlikte çalıştığı [müzik] öğretmenleri, iki saygın Rum mûsikîşinas, mühtedî Kemânî Ahmed Çelebi (Ö. 1720) ve asıl adı Rum Angeli olan Tanbûrî Angeliki (1615-1690) idi (Popescu-Judet, 2000:15).

Cantemir'in Osmanlı'da müzik alanındaki ilk çalışması, el-Kindî'den (M.S. 9.yy.) beri gelen *Ebced* notasını¹³ geliştirerek yeni bir notalama sistemi ortaya çıkartması ve bu notalama sistemini kullanarak çok sayıda *İnce mûsikî* eserini notaya almasıdır¹⁴. Notaya aldığı bir çok eseri ve inceleyip geliştirdiği Doğu ve

¹² Dimitrie Cantemir'in hayatı hakkında daha geniş bilgi için Bkz. Eugenia Popescu-Judet, *Prens Dimitrie Cantemir*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2000.

¹³ Ebced notası; Arapça harf ve sayılardan notalama sistemidir: [...] Otuz üç perde [ses] içerir, perdelerin [seslerin] ya ilk harfleri, ya ilk heceleri ya da perdelerin içinde geçen bir harf ile değerlendirilmiştir [...] Gösterilen bu harflerin altına [...] seslerin uzatma sürelerini gösteren rakamlar konmuştur (Özalp, 2000, s. 362)

¹⁴ Kantemiroğlu, [...] 25 Kasım 1710-11 Temmuz 1711 tarihleri arasında sürdürdüğü Boğdan voyvodalığı sırasında Osmanlı devletinin zayıflayıp çökmekte olduğu kanaatiyle Rusya tarafına

Osmanlı/Türk Müziği'ne ait kuramsal bilgileri bir Edvar'da yayınlamıştır: *Kitabu'İlmi'l-Mûsikî 'alâ vechi'l-Hurûfât (Mûsikîyi Harflerle Tesbit ve İcrâ İlminin Kitabı)* adlı on bölümden oluşan edvarın (veya mecmua) bir kısmında Kantemiroğlu tarafından notaya alınan on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda bestelenmiş 315 peşrev ve 40 saz semâi, edvarın diğer bir kısmında ise perdeler (sesler), makamlar, usuller, müzik bilimi, makam analizi vb. bilgiler bulunmaktadır¹⁵.

Kantemiroğlu Edvar'ına yönelik bir bilgi ise şöyledir: Rahip Toderini [...] Türk mûsikisinin temel yazılı kaynaklarından birini ilk kez gören Avrupalı'dır ve onun gördüğü nüsha, Kantemiroğlu'nun kendi elinden çıktığı sanılan *Kitabu'İlmi'l-Mûsikî 'alâ vechi'l-Hurûfât*¹⁶ adlı nüsha değil de, *Târif-i İlm-i Mûsikî alâ Vechi Mahsus* adını taşıyormuş (Aksoy, 2003:153).

Kantemiroğlu'nun kapsamlı bir diğer çalışması da içinde müziğe birkaç sayfa ayırdığı *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*¹⁷'dir.

[...] Kantemir'in yirmi iki peşrev, on bir saz semâisi, iki aksak semâi ve bir beste olan otuz altı eseri yanında, yakın bir zamana değin İstanbul müzikçilerince yorumlanan Kantemir Marşı (Chanson de Cantemir), Galata Mevlevi der-

geçmişti (Maxim, 2006). Eserlerinin hemen hemen hepsini Rusya'da yaşadığı on iki yıllık süreç içinde yazdı. İlk eserini ise yirmi beş yaşında Yaş'ta bulunduğu süre sırada hazırladı (Özalp, 2000, s. 362).

¹⁵ Edvar'ın içerik analizi için Bkz. Eugenia Popescu-Judet, *Prent Dimitrie Cantemir*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2000.

¹⁶ Kantemiroğlu Edvârı'daki ebced notaların bazıları Türkiye'de Rauf Yekta Bey ve Hüseyin Sadeddin Arel tarafından güncel notaya aktararak 1910-1913 yılları arasında *Şehbal* dergisi'nde yayınlanmıştır. Etem Rûhi Üngör Mûsiki Mecmuasının 224. sayısından itibaren *Kantemiroğlu Edvârı* adı altında bir yazı dizisi yayınlamış; Prof. Yalçın Tura ise Edvar'ın çevirisini ve çeviriyazımını yaparak 1976'da fasiküller şeklinde, 2001 yılında ise Edvar'ın tamamını iki cilt olarak yayınlamıştır. Risâlenin tıpkı basımıyla birlikte Romence'ye çevirisi Popescu-Judet tarafından 1973'te, Edvar'ın tamamının notaları ise Owen Wright tarafından 1992'de yayınlandı. Edvar'ın orijinali ise İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'ndedir (Yazma No. 2768).

¹⁷ Kitabın Orjinal adı; *Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanicae*. (Uzun haliyle: *Demetrii Principis Cantemirii incrementorum et decrementorum Aulae Othman[n]icae sive Aliothman[n]icae Historiae a prima gentis origine ad nostra usque tempora deductae libri tres*) D.C. bu eserini yazmaya İstanbul'dayken başladı, 1711'den sonra Rusya'da devam etti ve 1717 yılında tamamladı. Ölümünden sonra oğlu Antioche Cantemir, Paris ve Londra büyükelçilikleri esnasında eserin ilk İngilizce tercümesinin neşredilmesini sağlamış (Londra, 1734-35), ilerleyen yıllarda eserin Fransızca (Paris, 1743) ve Almanca (Hamburg, 1745) çevirilerinin yanısıra ikinci İngilizce (Londra, 1756) baskısı da yayımlanmıştır. Romence ilk çevirisi 1876'da, Türkçesi de 1979 ve 1998'de yayımlanan eserin tüm bu çevirileri ilk İngilizce tercümesi esas alınarak yapılmıştır. Romence edisyonundan çeviri, Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, [Çev. Ö. Çobanoğlu] 2 Cilt, İstanbul 1998 (Maxim, 2006).

vişlerinin törenlerinde çalınan ve epeyce tartışma konusu olan bir âyini de sayılmaktadır [...] Müzik öğretmeni olan Kantemir, İstanbul'da "Sinik" Mehmed ve "Bardakçı" Mehmed Çelebi gibi, müzik alanında üne kavuşan kimselerin devam ettiği bir okul kurmuş ve öğretici bir müzik elkitabı yazmanın yararlı olacağını anlamıştı [...] Kantemir, "müzik sanatını içeren küçük kitaptan başka", "İstanbul gibi koskoca bir kentte ancak üç dört kişinin bildiği bu sanatın ilkelerini ve inceliklerini açıklamak için daha ayrıntılı bir kitap yazmak" düşüncesindeydi. Kantemir diyordu ki: "Belki bir gün Tanrı bana sağlık ve olanak verirse bu sanatı, Doğuluların yazdığı biçimde tüm derinliğiyle anlatan bir kitap yazacağım" (Cioranescu, 1975). Elli yaşında ölen D. Cantemir müzikle ilgili daha geniş bir çalışma yapacak kadar yaşayamamıştır.

Cantemir ve Bobowski'nin Osmanlı'daki yaşamlarında ve üretimlerinde ortak özellikler görülmektedir: Öncelikle her ikisi de Osmanlı'ya rehine olarak gelmiş ve birer Levanten olarak yaşadıkları Osmanlı'da, ikisi de Enderûn'da eğitim almış, ikisi de farklı diller öğrenip çeşitli alanlarda araştırmalar yapmıştır. Osmanlı'daki müzik alanındaki ilk faaliyetleri de yaygın olmayan nota yazımını ortaya çıkarmaları ve birçok Osmanlı/Türk Müziği eserlerini notaya almalarıdır.

Yine her ikisi de hem besteci ve seslendirici olarak hem de notaya aldıkları eserleri ve diğer müziksel bilgileri birer kitaplaştırarak Osmanlı/Türk Müzik Kültürüne geçmişten geleceğe katkı sağlamışlardır. Bütün bu ortak özelliklerle birlikte Bobowski, Cantemir'den farklı olarak müzik kuramına yönelmemiştir.

Bu bölümde son cümle olarak, Cantemir ve Bobowski'nin yazılı çalışmaları, özellikle on altıncı ve on yedinci yüzyıl Yakın Doğu ve Osmanlı müzik kültürüne ait bilgiler vermesi açısından Türk müzikolojisi açısından önemli birer kaynak niteliği taşımaktadır.

2. GARP (BATI) MÛSİKÎSİNDE LEVANTENLER VE ÇALIŞMALARI

Osmanlı'da Garp Mûsikîsi olarak bilinen Batı Avrupa Müziği'nin Osmanlı'daki yerleşik varlığı incelendiğinde ondokuzuncu yüzyıla ait bilgiler ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Osmanlı'da Batı Avrupa Müziği konusunda çalışmış Levantenleri ise ondokuzuncu yüzyıldan itibaren araştırmak gerekmektedir. Öncelikle Osmanlı'da Batı Müziği'nin varlığını kısaca incelemek konuya giriş için uygun olacaktır:

Osmanlı aslında Bizans'tan aldığı İstanbul'la birlikte 15. yüzyıldan itibaren Batı Müziği ile tanıştı. Yani İstanbul'daki kiliselerde yapılan (çoksesli) koro müziği sayesinde, Batı Müziği Osmanlı'nın içine girmiştir.

İstanbul'daki ilk Batı Müziği konseri ise Fransa Kralı I. François'in [...] [İkinci Süleyman ile 1543'te yapılan antlaşma münasebetiyle] yeni müttefikini memnun edeceği ümidiyle, pek yetkin mûsikîcilerden oluşan bir takımı [orkestrayı], müttefikinin büyüklüğüne layık bir takdimde bulunmuş olmak üzere [İstanbul'a] göndermiştir [...] Süleyman öncelikle hepsini pek uygun kabul ederek, kendi ve bütün saray erkânı [ileri gelenleri] huzurunda üç çeşit konser vermelerine müsaade etmiştir (Köseihal, 1939:49). Batı Müziği'nin Osmanlı'da kurumsallaşması ise şöyle gelişmiştir:

Sultan II. Mahmud [1785-1839] sonu gelmeyen isyanlar tertip eden, bir askeri kuruluş olmaktan çıkan [...] Yeniçeri Ocağı'nı 1826 yılında ortadan kaldırmıştır [...] İşte bu teşkilata bağlı olan Mehterhâne de aynı zamanda kapatılmıştır (Özalp, 2000:57).

[...] Yeniçeri ordusu kaldırıldıktan sonra yerine konulan Batı örneğine uygun askerin¹⁸ [...] Mehter takımı ile yürümesi uygun olmayacaktı, yeni askere yeni muzika gerekliydi. III. Selim'in [1761-1808] saltanatı yıllarında bu alanda küçük bir deneme olmuş; III. Selim 1794'te Yeniçeri ordusuna dokunmadan onun yanbaşında Avrupa örneğine uygun bir askerî birlik kurmuştu; bu birliği yetiştirmek için getirilmiş olan Fransız subayları, bu yeni askerin önüne bir boru takımı koymuşlardı. Yeniçeri ordusunun yerine geçen yeni asker için bu defa tam Bando¹⁹ oluşturulması düşünüldü. Pâdişâh II. Mahmud ilk Türk Bandosunun saraya mensup gençlerden kurulmasını kararlaştırdı (Sevengil, 1962:3).

Enderûn'a mensup Türk gençler Batı müziği öğreneceklerdi; ondan sonra da askerî birlikler için Bandolar kurulacaktı [...] Bandonun ilk öğretmenleri de Süvâri Borazanı Vaybelim Ahmed Ağa ile Trampetçi Ahmed Usta'dır. Bu iki Ahmed Ağa 1794'te III. Selim zamanında kurulan Nizâm-ı Cedîd²⁰ [Yeni Düzen]

¹⁸ Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye olarak anılmıştır. Bu konuda Bkz. Uğur Ünal. "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Süvâri Nizâmnâmesi (1 Şubat 1827)" *G.Ü. Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt: 14, s. 265-276, 2006.

¹⁹ O dönemde Bando'ya İtalyanca "banda" denilmiştir. Ancak çalışmada Bando olarak kullanılmıştır.

²⁰ Nizâm-ı Cedîd; Osmanlı Devleti'nde onsekizinci yüzyıl sonunda, askerî ve idarî alanlardaki düzensizliklerin değiştirilmesi için yapılan girişimlerin tamamıdır. Ayrıca, Avrupa yöntemleriyle oluşturulan eğitimli orduya verilen isimdir. Bu terim, ilk defa Fazıl Mustafa Paşa tarafın-

adı altındaki yeni asker teşkilâtına girmişler, bu askerî birliğin boru takımında çalışarak Batı müziği ile ilgilenmeye bu şekilde başlamışlardır. [...] İlk Bandonun kuruluşundan bir süre sonra Vaybelim Ahmed Ağa ile Trampetçi Ahmed Usta, başka hizmete alınarak Bando öğretmenliğine o sırada İstanbul'da bulunan Manguel adında bir yabancı getirilmiş; bu kişinin hizmeti de kısa sürmüş, 1828 yılında Giuseppe Donizetti (1788-1856) çağrılarak askerî bandolar öğretmeni olarak çalışmaya başlamıştır (Sevengil, 1962:4-5).

[...] Giuseppe Donizetti'nin çalışmaları sonucu ilk Osmanlı Bandosu ile birlikte Batı müziği Osmanlı Sarayında teşkilâtlanmış ve yerleşmeye başlamıştır. Bir defâda çeşitli Bandolar yetiştirilmesine imkân bulunamayacağı doğaldı. Merkezî bir Bandoyla bir tür "Muzika Okulu" kurulmakla işe başlanması gerekli görülmüştür.

Muzikâ-i Hümayun²¹ denilen saray konservatuvarının kökeni budur; eski Enderûn mûsikî teşkilâtının yeni bir kolu ortaya çıktı (Gazimihal, 1955:41).

Muzikâ-i Hümayun, Osmanlı'nın Batılılaşma süreci kapsamında, aslen bir Batılı askerî müzik (Bando) eğitimi ve uygulaması için ortaya çıkarılan ama içeriği genişleyerek Osmanlı'nın Saray'da kurulan ilk resmî bandosu ve konservatuvarıdır.

İlk Saray Bandosu'nun 1826'da kurulmaya başlaması ve 1828'de Donizetti ile resmen çalışmaya başlaması sonunda ilk Muzika (Müzik) Okulu olarak nitelenen Muzikâ-i Hümayun Mektebi, Mekteb-i Ulûm-u Harbiye ile birlikte Hicri 1247 (M.1831) yılında Maçka'da kurulmuştur²². Saray Bandosunun ve Muzikâ-i Hümayun Mektebi'nin bir konservatuvar niteliğine dönüşümü bir anda olmayıp, Bandonun kendi içindeki gelişimi sonucu olmuştur. Bu bağlamda 1828'de çalışmalarına başlayan Bando ve Muzikâ-i Hümayun aşamalarla gelişerek önce

dan, sadr-ı âzamlığı sırasında, mâli alanda yapılan bazı yenilikler için kullanılmıştır. Nizâm-ı Cedîd, 1793-1807 yılları arasında on beş yıl varlığını sürdürmüştür. Bkz. Enver Ziya Karal, Nizâm-ı Cedîd ve Tanzimat Devirleri (1789-1856). Osmanlı Tarihi V. Cilt Ankara : TTK, 1999.

²¹ Muzikâ-i Hümayun, "Saraya veya Pâdişâha ait müzik, bando anlamlarında kullanılmıştır. *Muzika* kelimesi İtalyanca *müzik* anlamındaki *Musica* kelimesinden alınmıştır. Yani *bando* anlamı taşıyan bir durum yoktur. *Bando* İtalyanca, "fanfara" veya "banda" olarak anılmaktadır ki Osmanlı'da bu kelimeler de kullanılmıştır. Ayrıca bu dönemde kullanılmış olan İtalyanca "Banda Musica" yani "Bando Müziği" kavramının da "bando müzik" olarak söylenmiş ve günümüze kadar yanlış bir şekilde ulaşılmış olduğu ortaya çıkmaktadır.

²² Muzikâ-i Hümayun hakkında Bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. MEB Yayınları, Ankara 1993. Cilt II. s. 588-591.

marşlar, sonra da opera parçaları çalarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar varlığını sürdürmüştür.

İncelemeler sonucu Osmanlı'da Batı Müziği'nin kurumsallaşması ve yerleşmesi sürecinde görev almış ve Batı müziği alanındaki ilk Türk müzisyenleri eğitmiş olan başlıca şu Levanten müzikçiler ortaya çıkmıştır: Mösyö Manguel (Mangel), Giuseppe Donizetti, Bartolomeo [Berti] Pisani, Callisto Guatelli, D'Aranda (Aranda) ve Dussep.

Bu müzikçiler hakkındaki bazı bilgiler sırasıyla şöyledir:

2.1. Manguel (Mangel)

Kaynaklardan adı geçen fakat hayatı hakkında bir bilgi bulunmayan Mösyö Manguel (Mangel), 1827-1828 arasında bir süreliğine Osmanlı'nın ilk bandosunun ilk Avrupalı (Fransız) eğiticisi olmuştur. Bazı kaynaklarda Manguel hakkındaki bilgiler şöyledir:

Osman Ergin'in *Türk Maarif Tarihi* (1977/2:311) adlı çalışmasına göre;

"*Âta Târîhi'nde*²³ ilk ecnebi muzika mualliminin Manguel isminde birisi olduğu zikredilmiş bulunması kütüphanemde bulunan Lûtfi Târîhi²⁴ nüshasındaki kaydı teyit etmektedir. Bu Mösyö Manguel'in hangi millete mensup olduğu gösterilemiyorsa da ismine bakılırsa Fransız olması ihtimal dahilindedir. Herhalde sarayda ya çok zaman kalmamış, yâhut bir eser bırakmamıştır ki pek küçük yaşta saray muzikasına girmiş olan Miralay Zâti [Arca] Bey kendisinden bahsolunduğunu duymamıştır" (Pakalın, 1993:591).

Kösemihal (1939:96) "*Filhakika, o sıralarda [1827] İstanbul'da bulunduğu için aylıkla tutulan ve Fransız olması muhtemel M. Manguel, beceriksiz bir çalgı ustası çıktı. Az zamanda kâbiliyetsizliği anlaşıldı, Avrupa'dan selâhiyet sâhibi bir maestro celbi düşünüldü*" demektedir.

Muzikâ-i Hümâyün'la ilgili bilgi veren çoğu kaynak, *Âta Târîhi*'ne dayanarak sadece "*İlk banda öğretmeni, İstanbul'da bulunmakta olan Fransız tebealı Monsieur Manguel isimli 'tambur-majör' oldu*" (Gazimihal, 1961:151) vb. şekilde bilgi vermektedir.

Yukarıdaki bilgilerden de görüldüğü üzere Fransız olduğu düşünülen ve ilk Saray bandosunun eğiticisi olmuş bir Manguel ya da Mangel'in varlığı söz

²³ Bkz. Tayyazade Ahmed Ata, *Tarih-i Ata*. Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1875.

²⁴ Bkz. Ahmed Lütfi, *Tarih-i Lütfi*. Matbaa-i Amire, İstanbul 1873.

konusudur. Ancak İstanbul’da ne kadar süre yaşadığı bilmediği için -ki bu sürenin çok kısa olduğu ortaya çıkmaktadır- dolayısıyla bir Levanten olup olmadığı da çözülememektedir.

2.2. Giuseppe Donizetti (Paşa)

Giuseppe Ambrogio Donizetti 6 Kasım 1788’de Kuzey İtalya’nın Lombardiya Bölgesinde Alp dağları’nın Bergamo şehrinde doğdu [...] Bergamo’da bu dönemde diğer İtalyan şehirlerinde olduğu gibi hem kiliseye bağlı, hem de kilise dışında zengin bir müzik hayatı vardı (Aracı, 2006:23-25). Giuseppe Donizetti ilk müzik derslerini halasının kocası olan Giacomo Corini’den aldı. Ne yazık ki “Lezioni Caritatevoli di Musica” açıldığında okula kaydolmak teşebbüsünde bulundu ise de, o sene on yedi yaşına girdiği için, yaş haddinden dolayı buraya kabul edilmemişti (Aracı, 2006:28-29). Kardeşi ünlü opera bestecisi Gaetano Donizetti’nin müzik hocası [Alman asıllı] Prof. [Johann Simon] Mayr [1763-1845] ile bir süre [parasız on dokuz ders aldı] çalıştı (Sevengil, 1962:5; Kösemihal, 1939:98-99). Donizetti bir İtalyan olarak 1806’da Napoléon’un ve Fransız İmparatorluğu’nun emrine girdi (Aracı, 2006:28). 1808-1813 [1806-1814] yılları arasında asker olarak savaşlara katıldı. 1813’te Cenevre’de Elbe Adası Taburu Bandosuna girdi. 1815’te [Angela Tondi ile] evlendi ve Napolyon’un birliği ile Fransa’ya gitti. Aynı yıl tekrar İtalya’ya dönerek “Reggimento Provinciale di Casale” alayının muzika direktörü olmak için Sardunya ordusuna katıldı. 1821’de katıldığı “Kazal [Casale] Livası”nın birinci alayının bandosunu İstanbul’a gelinceye kadar yönetti (Sevengil, 1962:5; Kösemihal, 1939:98-99). 1828’den itibaren II. Mahmud’un davetiyle İstanbul’a yerleşip, Osmanlı’nın ilk askeri bandosu ve konservatuarı olan Muzikâ-i Hümayun’u kurmuş ve yönetmiş, Osmanlı’daki ilk opera ve orkestra çalışmalarını başlatmış ve Osmanlı’da Batı Müziği’nin yerleşmesinin ve kurumsallaşmasının en önemli temsilcisi olmuştur. 12 Şubat 1856’da İstanbul’da ölene kadar bir Levanten olarak yaşamış olan Donizetti Paşa hakkında²⁵ kaynaklardaki bilgiler şöyledir:

İlk Osmanlı bandosunun ilk Avrupalı eğiticisi Mösyö Manguel gönderildikten sonra yeni bandonun başına Avrupalı yeni bir eğitici aranmış, bu amaçla Sultan II. Mahmud, Hüsrev Paşa’yı görevlendirmiştir.

²⁵ Giuseppe Donizetti hakkında daha geniş bilgi için Bkz. Emre Aracı, *Donizetti Paşa*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

Bu amaçla Hüsrev Paşa Sardunya ve Piemonte Krallığı'nın İstanbul'daki temsilcisi Marchese Gropollo ile görüşmüş ve kendilerine uygun bir müzisyen tavsiye edilmesi hususunda ricada bulunmuştur. Gropolla, bu konuda Torino'daki Dışişleri Bakanlığı ile irtibat kurmuş ve burada çalışan Grosson isimli bir memur tarafından da Giuseppe Donizetti tavsiye edilmiştir. Görevi kabul etmesinin ardından da 7 Kasım 1827 târîhli bir resmî yazışmaya göre Giuseppe Donizetti, "Istruttore Generale Dele Musiche Imperiali Ottomane" veya Gazimihal'in tâbiriyle "Osmanlı Saltanat Muzıklarının Baş Ustakârı" ünvanı ile İstanbul'daki görevine tâyin edilmiştir (Aracı, 2006:42).

Osman Ergin'in Türk Maarif Tarihi (1977/2:311) adlı çalışmasına göre;

"Bu Donizetti, Muzikâ-i Hümâyûn'a gelen ikinci muallim'dir. İtalya'daki [Gaetano] Donizetti'nin kardeşidir. Muzikâ-i Hümâyûn onun [Mangel'den bahsediyor olmalı] zamanında 20, 30 Alafranga hava [Avrupalı eser] ile biraz terakki etmişti. Sonra Guatelli Paşa zamanında pek çok terakki eylemiştir" (Pakalın, 1993/2:591).

[...] "Donizetti'ye memleketimizde verilen ilk [Türk] talebeler²⁶ kısa zamanda nota öğrenmişler, Batı mûsikîsi âletlerini çalmaya, İtalyanca besteleri terennüm etmeye başlamışlardır [...] Bandoya kısa zamanda birçok Türk genci alınmış, muhtelif sazları [çalgıları] öğretmek üzere müteaddit İtalyan hocalar getirtilmiştir. Askerî bandolar kurma teşebbüsü muvaffakiyetle neticelenmiş, bir zaman sonra Türk mûsikîci ve idârecilerin nezâreti altında bandoların sayısı arttırılmıştır. G. Donizetti'nin Osmanlı sarayında İkinci Mahmud devrinde başlayıp [Birinci] Abdülmecid'in Pâdişahlığı senelerine kadar devam eden çalışmaları arasında Türk orkestrasının teşkil edilmiş olduğunu bilhassa ehemmiyetle kaydetmek lâzımdır [...] Abdülmecid daha beş yaşında iken sarayda Donizetti hocayı görmüş, biraz büyüyüp aklı ermeye başladığı sıralarda da İtalyalı mûsikîcinin çalışmalarına ilgi göstermişti; Hükümdar olduktan sonra yenilik hareketleri arasında tiyatro ve operaya karşı büyük bir alâka duydu; Abdülmecid, [...] sarayda mûsikîli bir tiyatro eseri [opera] oynatılması için gereken tertiplerin alınmasını da istedi. Donizetti, sarayda bandodan başka bir de salon orkestrası teşkil etti [...] Abdülmecid sarayındaki mûsikî çalışmalarından biri de erkek san'atkarların teşkil ettikleri fanfar²⁷dan başka genç kızlardan mürekkep bir fanfar, bir de bale vücûda getirilmesidir. Garbın yüksek sanat musikisi bu yollardan gelecekti" (Sevengil, 1959:55-58).

²⁶ Donizetti'nin ilk Türk talebeleri için Bkz. M.R. Kösemihal, *Türkiye-Avrupa Musiki Münasebetleri*. İstanbul 1939. s. 104.

²⁷ Fanfar; Fr. Fanfare, bakır üflemeli çalgılardan oluşan orkestra.

Ayrıca, Giuseppe Donizetti'nin [İkinci Mahmu](#)d için bestelediği [Mahmudiye Marşı](#) (1829) onbir yıl, Birinci [Abdülme](#)cid için bestelediği [Mecidiye Marşı](#) da (1839) yirmi iki yıl boyunca [Osmanlı Devleti'nin marşı](#) olarak çalınmıştır.

Yukarıdaki bilgilerde de görüldüğü gibi, Giuseppe Donizetti ve ailesi İstanbul'da yirmi sekiz yıl bir Levanten müzikçi olarak yaşamış ve birçoğu Türkiye'ye uzanan, bando, orkestra, opera ve bale gibi Batı Avrupa müziğinin değişik öğelerinin Osmanlı'da kurumsal olarak ortaya çıkmasını -çoğu İtalyan olan arkadaşlarıyla- sağlamıştır.

2.3. Callisto Guatelli (Paşa)

26 Eylül 1819 tarihinde İtalya'nın Parma şehrinde doğan Callisto Guatelli, 1830'da şehrin müzik okuluna girmiş ve burada Francesco Hiserich'ten (1772-1851) kontrbas ve Antonio de Cesari'den (1797-1853) şan [şarkı söyleme] dersleri almıştı. 1838'deki mezuniyetinin ardından bir süre aralarında Teatro Carlo Felice'nin de bulunduğu (1844) çeşitli İtalyan tiyatrolarında koro şefi olarak çalıştı. İstanbul'a da Naum Tiyatrosu'nda görev yapmak üzere büyük olasılıkla 1840'lı yılların ikinci yarısında gelmişti. 18 Aralık 1846 tarihinde pâdişah ve mâiyeti huzûrunda bir piyano resitali vermiştir (Aracı, 2006:217). İstanbul'da Naum Tiyatrosu'nda temsiller vermeye gelen bir İtalyan opera topluluğunun orkestra şefiyken, Padişah Abdülmecid'in ilgisini çekerek, - Giuseppe Donizetti'nin ölümünden sonra- kaymakam rütbesiyle Muzikâ-i Hümâyun'un komutanlığına atandı (1856). 1858'de, yine Muzikâ-i Hümâyun'da görevli d'Aranda Paşa ile uyuşmazlığa düşünce, kısa bir süre komutanlıktan ayrıldı. Daha sonra saray bandosunun başına getirildi. 1868'de yeniden Muzikâ-i Hümâyun'un komutanlığına atandı. Sultan Abdülaziz'in padişah olması üzerine bestelediği *Sultâni* marşıyla Sarayın saygısını kazandı ve rütbesi mirlivalığa (tuğgeneral) yükseltilerek paşa oldu. [...] Pek çok kişiye Batı Müziği zevkini aşılamıştır [...] Saraydaki görevinin dışında özel dersler de vermiştir [...] Muzikâ-i Hümâyun'da yetişmesine katkıda bulunduğu besteciler ve [ilk Türk] şefler arasında Mehmet Ali, Saffet (Atabinen), Zâti (Arca), Pazı Osman, Fâik ve Zeki (Üngör) Beyler vardır. 1899'da İstanbul'da öldü (Sözer, 1986:291). Abdülmecid'in çocukları Murad ve Abdülhamid'in [...] musiki öğretmenleri Guatelli Paşa idi (Köseihal, 1939:146). Guatelli Paşa hakkında kaynaklardaki bazı bilgiler şöyledir:

“Donizetti'nin sağlığında saraya onun teklifi ile birçok ecnebi musiki san'atkârları alınmıştı; bunlardan biri de Guatelli isminde bir İtalyan'dır. Bu zât, [...] Naum Tiyatrosu'nda temsiller veren ecnebi [İtalyan] opera heyetlerinden birinin orkestra şefi olarak

İstanbul'a gelmişti" (Sevengil, 1959:63). "Saray muzikasına dört pâdişah devrinde uzun bir müddet emek vermiş olan Callisto Guatelli Paşa, [...] Giuseppe Donizetti Paşa'nın ölümünden sonrada saray bandasının birinci derece şefi olarak çalışmıştı; Abdülaziz'in pâdişahlığı sırasında 1853'te onunla birlikte bu sıfatla ve bandanın başında pâdişahın Mısır seyahatine katılmış, sarayda Batı mûsikisi çalışmaları ihmâle uğrayınca, bir süre saray dışında çalışmasına izin verilmişti. Abdülaziz 1867'de Avrupa'ya gidip geldikten sonra, Sarayda Batı mûsikisi'ne önem verilir gibi olmuş, Guatelli Paşa da yine saray hizmetine çağrılmıştı" (Sevengil, 1962:189).

Callisto Guatelli de Osmanlı'da bazı besteler yapmıştır:

Osmanlı Kasidesi "Sultan Abdülmecit" (Inno nazionale Ottomane "Sultan Abdul Medgid) 1850., Refia sultan (Rafie sultana) 1850., Abdülaziz için 1861'de bestelediği Aziziye Marşı (Aziziye march), Osmaniye Marşı (Osmanie marche) 1861., ve Osmanlı Sergi Marşı (Marche de l'exposition Ottomane) 1863.

Guatelli'nin *Osmaniye Marşı*, Osmanlı'nın millî marşı olarak bir süre kullanılmıştır. Ancak asıl Osmanlı milli marşı olarak Donizetti'nin marşları ağırlıkta olmuştur.

2.4. Bartolomeo Berti Pisani

1811-1876 yılları arasında yaşadığı bilinen İtalyan müzisyen Bartolomeo Berti Pisani'nin hayatı hakkında pek bilgiye ulaşılamamıştır. Pisani'nin Giuseppe Donizetti'nin ölümünden sonra onun yerine geçtiğine ilişkin ve Guatelli'yle aynı dönemde çalıştığına dair bilgiler mevcuttur. Pisani hakkındaki bazı bilgiler de şöyledir:

Kösemihal, (1939/I:125) " [...] Hem Donizetti artık ihtiyarladığı hem de opera şefliğinde eski tecrübesi bulunmadığı için saray opera temsillerinde zaman zaman başkalarının da şeflik ettiğini düşünebiliriz. Nitekim, ölümünden sonra Pizani isminde birisinin onun yerine geçtiğini biliyoruz" demektedir.

"Callisto Guatelli'yi bir başka İtalyan Berti Pisani 1858 senesinde aynı görevde takip etmiş, [...] livalığa terfi eden Necip Paşa Muzikâ-i Hümayun'un başına geçmiş; kurum ikiye bölünerek Berti Pisani tiyatro bölümünün başına getirilirken Callisto Guatelli de müzik bölümünden sorumlu olmuştur. [...] Belki de pâdişahlar arasında en çok klasik Batı müziği²⁸ hayranı olan Abdülmecid'in ölümü de [1861] beraberinde yine hiç beklenmedik bir eserin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Berti Pisani tarafından

²⁸ Türkçedeki bu yanlış kullanımın doğrusu, "Batı Klasik Müziği" şeklinde olmalıdır.

bestelenen bu eser bir Marche funébre, yâni bir cenâze marşıdır. [...] Ancak Pisani'nin bu dönemde Osmanlı bandoları genel direktörü olarak Giuseppe Donizetti'nin makamında bulunduğu düşünülürse, marşın Sultan Abdülmecid'in cenâzesinde çalınma olasılığı yüksektir” (Aracı, 2006:217-219).

Sevengil'in *Saray Tiyatrosu* (1962:105) adlı çalışmasında geçen

“Saray orkestrası Abdülmecid'in pâdişahlığı sırasında Giuseppe Donizetti'nin çalışmaları ile kurumlu, yine onun tarafından saraya aldırılmış olan Guatelli ve Pizani gibi İtalyan şeflerin elinde çok az gelişmişti” bilgisinden yola çıkarak Pisani'ninin Donizetti yaşarken İstanbul'da yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda 1856'dan önce sarayda görevlendirildiği ve Abdülmecid öldüğünde ise görevli olduğu düşünülürse Pisani'nin de on yılı aşkın bir zaman müzisyen bir Levanten olarak Osmanlı'da yaşadığı düşünülebilir. Ayrıca Guatelli gibi 1840'larda İstanbul'a geldiği de düşünülürse Levanten olarak yaşadığı süre daha da artar.

2.5. d'Arenda (Paşa)

İspanyol piyanist ve müzik öğretmenidir. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmiyor (Sözer, 1986:50). [...] Paris Konservatuvarında yetişmiş ciddi bir piyanist idi (Gazimihal, 1955:83). 1880'de Osmanlı hükümetinin çağrısı üzerine İstanbul'a gelerek Muzikâ-i Hümayun'da öğretmenlik görevi aldı ve birçok [Türk] müzicinin yetişmesine katkıda bulundu. Otuz altınla başladığı görevindeki başarısı nedeniyle paşalığa kadar yükseltildi. [İkinci] Meşrutiyetin ilânından sonra [1909] diğer yabancı [Avrupalı] hizmetliler gibi, işine son verilerek memleketine gönderilmiştir. Muzikâ-i Hümayun'da saygı görmesine ve Batı Müziği'nin Osmanlı'da yerleşmesine büyük çaba gösterilmesine karşın, Guatelli Paşa'yla ararındaki çekişme nedeniyle, ancak O'nun ölümünden [1899] sonra bandonun yöneticiliğine getirilmiş, fakat bu görevinde bir yıl kalabilmişti. Yaşamının Osmanlı'dan ayrıldıktan sonraki bölümü bilinmiyor (Sözer, 1986:50). Görüldüğü gibi d'Arenda Paşa İstanbul'da yirmi dokuz yıl bir Levanten müzisyen olarak yaşamıştır. d'Arenda Paşa hakkında kaynaklardaki bazı bilgiler şöyledir:

“[...] 1899 yılından 1909 yılına kadar saray musikicileri arasında İtalyan sanatçıları bulunmakla beraber, üslub ve metodu yerine Paris Konservatuvarı mezunu d'Arenda, memleketimizdeki Batı musikisine İtalyan üslub ve metodu yerine, Fransız üslub ve metodunu getirmeye çalışmıştır. Nota kitaplığını yeni baştan düzenleyip ciddi

eserlerle zenginleştirmiş, yetkili aranjmanclar²⁹ elinden çıkmış partiyonları³⁰ Paris'ten getirtmiş, yeni sazlar [çalgılar] satın aldırması, banda ve orkestrada ilerlemeler görülmüştür" (Sevengil, 1962:104).

"Paris'te iken bando işiyle uğraşmak fırsatını – piyanistliği icabı – hiç aramamış olmasına rağmen, müzik görüşü ve kültürü bakımından seleflerinden üstün bir seviyede bulunduğu için, şefliğe kolaylıkla intibak etti" (Gazimihal, 1955:84).

2.6. Dussep / Dussap / Paul Dusappe

Dussep veya Paul Dusappe adı, Muzikâ-i Hümâyun'la ilgili kaynaklarda geçmesine rağmen hayatı hakkında çok az bilgiye rastlanmıştır:

Ermeni asıllı bir Fransız müzisyeni olan Dussap Paşa, eski bir İstanbullu aileden olup [...] Paris konservatuvarında okudu. 1896'da emekli olan İtalyan Guatelli Paşa'nın yerine II. Abdülhamid tarafından Muzikâ-i Hümâyun'un umum kumandanlığına getirildi. Pâdişâh için bir "Marş-ı Sultânî" besteledi ve paşa oldu. Usta bir piyanist olan Dussap Paşa, Pâdişâha Batı mûsikisi dersleri verdi (Tuğlacı, 1986:146) Doğum tarihi bilinmeyen Paul Dussap'ın ölüm tarihi 1905 olarak bilinmektedir. Hakkındaki diğer bilgiler şöyledir:

Sevengil, (1962:128) "Piyaniist Katolik Ermeni Dussap Paşa saraya alındıktan sonra, bu zat temsillerde orkestrayı piyano eşliği ile idare etmek istemiş, bu yüzden Guatelli ile aralarında geçimsizlik çıkmıştı" diyerek Dussep'in Ermeni olduğunu vurgular.

"Abdülhamid'e [II] şehzâdeliğinde musiki öğretmenliği etmiş olanlardan biri de Paul Dusappe'dir; onu pâdişâh olduktan sonra yanında alıkoymuştur, bazı akşamlar çalgı çaldırıp eğlenirdi. Dusappe diyor ki: Abdülhamid, keman nevinden âletlerle piyanodan mürekkep kuartetleri pek severdi. Bu yolda bestelenmiş birkaç parça çaldıktan sonra benden şan yapmamı [şarkı söylememi] ister, bazen de musiki üzerine konuşmalara girişirdi..." (Sevengil, 1962:101).

"[...] İkinci Abdülhamid'in çocukluğunda sarayda bulunan ve ona piyano dersi vermiş olan Dussep Paşa, Abdülhamid tarafından Guatelli'nin yerine orkestra şefi yapılmıştır..." (Sevengil, 1959:57).

²⁹ Aranjmancı veya aranjör, önceden bestelenmiş/yaratılmış müzik eserlerini yeniden düzenleyen kişi.

³⁰ Partiyon, çeşitli orkestra ve koro toplulukları için yazılan eserlerin bir bütün halindeki notası.

Özalp, (2000:257) kaynak göstermeden dipnot olarak; “*Dusep Paşa İtalyan asıllıdır. Sultan Hamid’e şehzâdeliğinde piyano hocalığı yaptı. Öğrencisi pâdişah olunca onu [Dussep’i] mûsıkî öğrenimi için Paris’e yolladı. Dönüşünden sonra Guatelli Paşa’dan boşalan Saray Orkestrası şefliğine getirildi.*” diyerek Dussep’in İtalyan olduğunu vurgular. Ancak adından yola çıkıldığında Dussep’in İtalyan olma durumu olasılık dışı görünmektedir. Ancak Ermeni asıllı bir Fransız olma olasılığı daha fazladır. Dussep Paşa ile ilgili bilgiler sadece İkinci Abdülhamid döneminde geçmektedir. Yetmiş altı yıl yaşayan ve otuz dört yıl pâdişah kalan İkinci Abdülhamid’in şehzadelikten tahttan indirilme süreci değerlendirildiğinde Dussep’in yaklaşık 30-35 yıl arasında Osmanlı’da bir müzisyen Levanten olarak yaşadığı düşünülebilir. Ancak Ermeni olduğu varsayıldığında ise zaten bir *azınlık* olarak varolduğu düşünülecektir.

2.8. H. Hegyei

Bir Macar piyanist olan H. Hegyei (Hege), 1863’te Budapeşte’de doğdu. Önce Budapeşte Müzik Akademisini bitirerek [...] 1882’den itibaren Franz Lizst’ten üç yıl ders aldı. Bir yıl da ünlü piyanist ve pedagog T. Leschetizky yanında Viyana’da çalıştıktan sonra 1887’de Türkiye’de bulunan Macar dostlarının (konser vermek için) kendisini İstanbul’a davet etmesi üzerine Türkiye’ye gelerek, ölünceye kadar bu ülkeden ayrılmadı. [...] Hegyei, İstanbul’daki 39 yıllık hizmetleri sırasında Saray Müzikası’nda, Türk Ocağı’nda, Dar’ül Elhân’da dersler verdi. Saray Orkestrasında çalıştı. Sonra Maarif Vekâleti’nin izniyle İstanbul Konservatuvarı’nda öğretmen oldu. Çok sayıda konser de vermiş olan Hegyei’nin çeşitli besteleri ve bir piyano konçertosu vardır. Başlıca öğrencisi kendi eşi Bayan Geza Hegyei, eşinin İstanbul’da ölümünden sonra (1926) İstanbul Konservatuvarı’nda o da öğretmenlik yapmıştır (Tuğlacı, 1986:157).

2.9. Augusto Lombardi

1865 doğumlu Bahriye Sıbyan Müzikasının ilk öğretmenlerinden olan İtalyan Augusto Lombardi, Müzikâ-i Hümayun’a alınan yabancı muzikacılardan olup Saray Orkestrası’nda kontrbas çalardı [...] Ağabeyi olan Büyük Lombardi ise İstanbul çevresinde çok tanınmış bir piyanist ve müzik sanatçısı idi. Ağabeyinin bu şöhretinden yararlanan küçük Lombardi, 15 yıl Bahriyeye hizmet ettikten sonra Kaymakamlık rütbesine erişti. Ertuğrul [Yatı] Müzikasında çalgı öğretmenliği [...] ve şeflik yaptı. (Tuğlacı, 1986:179). 1904’te İstanbul’da öldü. Lombardi tarafından bestelenmiş bazı eserler şöyledir: *Espansione del Core; Romans (Piyano için)*.

2.10. Paul Lange

Bir Alman müzik eğitimcisi ve yönetmeni olan Paul Lange, 1865'te Almanya'da doğdu. 20.Yüzyılın başlarında İstanbul'daki Alman sefâretinin aracılığıyla Türkiye'ye [İstanbul'a] geldi. Belediye Muzikasını [Bandosunu] kurarak şefliğini yaptı. Muzikacılara gedikli zâbit (subay) olabilme hakkını sağladı. Daha sonra Ertuğrul [Yatı] Muzikasını kuran (1906) Paul Lange, kaymakamlık rütbesine erişerek "Bey" ünvanını aldı [...] Kulekapısı'ndaki Alman Okulu'nda da öğretmenlik görevinde bulunan Lange Bey, Bahriye Muzikası'ndan mütâreke yıllarında ayrıldıktan kısa bir süre sonra yakalandığı hastalıktan dolayı 1920'de öldü (Tuğlacı, 1986:167). Lange Bey, tarafından bestelenmiş bazı marşlar şöyledir: *Edirne Marşı; Barbaros Hayreddin Marşı; Yıldız Piyâde Marşı; Ertuğrul Süvâri Marşı.*

"[...] Paul Lange, ecnebi iyi muzikacıların elbirliğiyle ve "Belediye Muzikası" nâmı altında en evvel kurarak, yetkili bir şef diye tanınmasını ilk defa işte bu takımın zararsız konserlerine borçludur" (Gazimihal, 1955:209).

2.11.İtalo Selvelli

"İlk ecnebi öğretmen olarak muzikaya [Tophâne bandosuna] resmen tâyin edildiği gibi [...] Selvelli [...] aynı tarihi yaşamış olanların dediğine göre, Beyoğlu çevresinin en tanınmış bir piyano hocası ve emsalsiz bir akompanyatörü [eşlikçisi] idi. İtalya'dan konservatuvar mezunuydu. Saray dışındaki sultan ve prenslere de ders veriyordu. Aynı zamanda "Beşinci Sultan Mehmet Marşı"nı da bestelemiştir (Gazimihal, 1955:175).

2.12.Pepini Gaito

"[...] Muzikâi Hümayun'da yüzbaşı rütbesini hâiz bulunan [...] saray orkestrasında vazifeli yabancı müzisyenlerden bir İtalyandı. Gaito'nun bahriye Muzikasına karışması bahriyenin kendisine olan teveccüh eseri idi [...] Bahriyeye şefliğiyle değil, asıl çalıcılığıyla hizmet etmiştir. Esasen bahriyede pek kısa bir müddet kalarak, esaslî hizmetini Muzikâ-i Hümayun'da ifâ etmişti. Tophâne Muzikası'nda da öğretmenlik etti: [...] Tophâne Marşı, Dolmabahçe Marşı, Kuleli Marşı yazdığı eserlerdendir" (Gazimihal, 1955:212).

Topkapı Bandosunu çalıştırmış olan ancak kendisi hakkında bilgi bulunmayan diğer müzisyen ise Oscar Detye'dir. Kendileri hakkında pek bilgi bulunmayan Muzikâi Humayun orkestrasındaki bazı müzisyenler ise; İtalyan Spinelli Efendi (Kontrbasçı), İtalyan Miliyaço Efendi (Flütist), Alman Ellinger Efendi (Çellist), Fransız Vensan (Vincent) Çeletano (Piccolo Flütist), İtalyan

Jozef Gayto Ef. (Kemancı), Boris (Kemancı), Jozef Romano (Kemancı), Samuel (Kemancı) ve İtalyan Kalisto Kumbaro Ef. (Akordör) (Gazimihal, 1955:107). Bu müzisyenlerin Levanten kavramına uyup uymadığı belirsizdir. Ancak Guatelli ve Dussap döneminde buldukları göz önüne alındığında çoğunun Levanten olma olasılığı yüksektir.

2.12. Wondra Bey / Vondra Bey

Bir Macar violinisti [kemancı] olan Wondra Bey'in doğum ve ölüm tarihini bulmak mümkün olmadı. Babası Polonyalı, annesi İtalyan'dı. Ondört yaşındayken violinist Kreisler ile birlikte Paris ve Viyana Konservatuvarlarını bitirdi. Beş yaşındayken Romanya'da resital verdi ve Romanya kraliçesi kendisine piyanoyla eşlik etti. Bir resital için İstanbul'a geldiğinde, II. Abdülhamid tarafından saraya alındı. Muzikâ-i Hümayun'un opera orkestrasında uzun yıllar baş kemancı olarak hizmet eden Wondra Bey, birçok öğrenci yetiştirdi [...] 33 yaşında sirozdan ölmüştür (Tuğlacı, 1986:223). Wondra Bey'in en bilinen öğrencisi ise kendisinin görevini devralan Osman Zeki Üngör'dür.

2.13. Stravolo Ailesi

Yukarıda bahsedilen Müzika-i Hümayun kapsamındaki saray bandosu, saray orkestrası ve operasının eğiticileri, şefleri dışında, bir de saray operasının şarkıcıları vardı. Bunlardan en ünlüsü ise İtalyan Stravolo ailesidir. Ailenin üyeleri hakkında -İtalyan kaynaklarında da- tek tek bilgiler mevcut olmayıp varolan Türkçe kaynaklardaki genel bilgiler değerlendirilmiştir:

“Yıldız Sarayı'nda on beş yıl devamlı olarak opera ve operet oynayan heyetin başında Salvatore Stravolo vardı. Bu zâtın oğulları ve kızları da sanatkârdı. [İkinci] Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu'nun hatıralarında Çampi ailesi diye bahsedilen ve pâdişâhın mâiyetine alındığı bildirilen sanatkâr ailesi bunlardır. Salvatore Stravolo'nun büyük oğlu Komik Arturo, küçük oğlu Tenor Alfredo, kızı Olimpiya, damadı Luigi [Luigi] Falconi [İkinci] Abdülhamid tarafından aylığa bağlanarak saray tiyatrosuna [operasına] alınmışlardı [...] Arturo Stravolo operanın direktörü sayılıyordu [...] Arturo Stravolo idâresindeki heyetin Yıldız Tiyatrosu'na kapılanmasından sonra, Beyoğlu'nda temsiller veren [...] bir başka İtalyan [opera] heyeti [...] Yıldız Tiyatrosu'nda “Il Travatore” operasını oynamıştır. Bu grubun [...] primadonnası³¹ Emilia'yu pâdişâh çok takdir etmiş, kendisine nişanlar vererek yüksek maaşla saraya alınmış, opera heyetine primadonna olarak girmiştir [...] Stravolo ailesinin erkek çocuklarından

³¹ Prima donna, İtalyanca birinci kadın demektir. Baş kadın sanatçıyı ifade eder.

Tenor Alfredo ile evlenmiştir [...]. 1908'de Meşrûtiyetin ilân edilmesi ve İkinci Abdülhamid'in saltanattan ayrılması üzerine Yıldız Tiyatro'sunun [çoğunluğu] İtalyan sanatçıları da saraydan ayrılmışlardı. Bu arada opera ve operet heyetinin müdürü olan Arturo Stravolo da önce memleketi olan İtalya'ya gitmiş, fakat bir müddet sonra Türkiye'ye [İstanbul'a] dönerek evvelce on beş sene yaşadığı memleketimizde yerleşip kalmıştır [...] 1948 yılında seksen ikinci yaşını kutlamıştı³² [...] Stravolo İstanbul'a geldiği zaman yirmi altı yaşında bir gençti" [1893] (Sevengil, 1962:124-125).

Arturo Stravolo, 1956'da İstanbul'da doksan yaşında ölmüştür. Görüldüğü gibi operacı Stravolo ailesi on beş yıl kadar, aileden Arturo Stravolo ise yaklaşık altmış üç yıl kadar İstanbul'da Levanten olarak yaşamışlar ve Türk operasının varolmasına katkı sağlamışlardır. Stravolo ailesi dışında Osmanlı operasında çoğu İtalyan birçok sanatçı varolmuştur. Ancak onlarla ilgili bilgilere ulaşılamamıştır.

SONUÇ

Osmanlı/Türk müzik kültürüne çeşitli düzeylerde katkıda bulunmuş olan Avrupalı bireyler ve katkılarının Levanten kavramı çerçevesinde araştırılması sonucu, Levanten olarak değerlendirilebilecek on beş müzisyen ve de beş (sonradan altı) kişilik bir aile tespit edilmiştir. Bu müzisyenlerden çoğu hakkında kısa olsa da bazı bilgilere ulaşılmıştır. Bu müzisyenlerden ikisi olan Albert Bobowski (Ali Ufki Bey) ve Dimitrie Cantemir (Kantemiroğlu) özellikle 16. ve 17. yüzyıldaki yüzlerce halk müziği ve sanat müziği eserlerini notaya alıp bunları kitaplaştırarak bu eserlerin bugüne ulaşmasını/kalıcılığını sağlamışlar. Bununla birlikte, müzik kuramı ve kültürü bağlamında verdikleri bilgiler ile Türk müzikolojisine önemli bilgiler kazandırmışlardır. Bu notalanan eserler ve diğer bilgiler 16. ve 17. Yüzyıl geleneksel Osmanlı/Türk müzik kültürünü inceleme bağlamında önemli kaynaklar olarak ortaya çıkmaktadır.

Temelde kurucu bağlamında Donizetti olmak üzere Manguel, Guatelli, Pisani, d'Arenda, Dusappe, Hegyei, Lombardi, Lange, Selvelli, Gaito, Detye ve Wondra, Muzikâ-i Hümâyün kapsamındaki bando, orkestra ve opera çalışmalarıyla, kısaca *Garp (Batı) mûsikîsinin* seslendirilmesi ve eğitimi ile kurumsal oluşumu ve devamı bağlamında; Alfredo Stravolo ile ailesi ise opera-operet kültürü ve seslendiriciliği bağlamında, Osmanlı müzik kültürüne katkıda bulunmuşlar ve Batı Müziği alanındaki ilk Türk müzisyenlerin ortaya çıkmasını

³² Arturo Stravolo için Bkz. R.A. Sevengil, *Saray Tiyatrosu*. İstanbul 1962, s. 125-127. ve P. Tuğlacı, *Mehterhâne'den Bandoya*. İstanbul 1986, s. 211-220.

sağlamışlardır. Ayrıca bu çalışmalarla farklı müzik kültürleri arasında kaynaşma sağlayarak Osmanlı/Türk müzik kültürünün gelişimine farklı bir bakış açısı kazandırdıkları görülmektedir.

Görüldüğü üzere 15. ve 20. yüzyıllar arasında Osmanlı/Türk müzik kültürü gerek geleneksel olan gerekse geleneksel olmayan/yeni müziksel yapılar bağlamında Levanten müzisyenlerin katkılarıyla beslenmiştir. ©

KAYNAKLAR

- Aksoy, Bülent. (2003). *Avrupalı Gezinlerin Gözüyle Osmanlılarda Musiki*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Aracı, Emre. (2006). *Donizetti Paşa*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Behar, Cem. (1990). *Ali Ufkî ve Mezmurlar*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Behar, Cem. (1998). *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Behar, Cem. (2005). *Musikiden Müziğe*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cioranescu, Georges. (1975). Dimitri Kantemir'in Doğubilim Araştırmalarına Katkısı. [La contribution de Dèmètere Cantemir aux études orientales, Turcica, *Revue d'études turques*, VII, s.205-232. Paris-Strasbourg, 1975] Çev. Zeki Arıkan. Erişim 20 Mayıs 2007
<http://www.halksahnesi.org/incelemler/kantemir/kantemir.htm>
- Ergan, Mehmet Salih. (2008). Yayınlanmamış Türk Müziği Bibliyografyası Tarihi Ders Notları. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Gazimihal, Mahmud Ragıp. (1955). *Türk Askerî Muzikaları Tarihi*. İstanbul : Maarif Basımevi.
- Gazimihal, Mahmud Ragıp. (1961). *Musiki Sözlüğü*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Kantemiroğlu. (2001). *Kitabu'İlmi'l-Mûsikî 'alâ vehi'l-Hurûfât / Mûsikîyi Harflerle Tesbît ve İcrâ İliminin Kitabı*. Çev. Yalçın Yura. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Köseihal, Mahmud Ragıp. (1939). *Türkiye-Avrupa Musiki Münasebetleri*. Cilt I. İstanbul: Nümüne Matbaası.
- Maxim, Mihai. (2006). Dimitrie Cantemir. *Historians of The Ottoman Empire*. Erişim 20 Mayıs 2007
<http://www.ottomanhistorians.com/database/html/cantemir.html>
- Özalp, Mehmet Nazmi. (2000). *Türk Mûsikîsi Tarihi I-II*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Özön, Mustafa Nihat. (1987). *Osmanlıca Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- Pakalın, Mehmet Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Cilt II. Ankara: MEB Yayınları.
- Popescu-Judetz, Eugene. (2000). *Prens Dimitrie Cantemir*. Çev. Selçuk Alimdar. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Sevengil, Refik Ahmet. (1959). *Opera San'atı İle İlk Temaslarımız*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Sevengil, Refik Ahmet. (1962). *Saray Tiyatrosu*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sevengil, Refik Ahmet. (1968). *Tanzimat Tiyatrosu*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tuğlacı, Pars. (1986). *Mehterhânedan Bandoya*. İstanbul.
- Uçan, Ali. (2005). *Türk Müzik Kültürü* (2. Basım). Ankara: Evrensel Müzik.

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1977). Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı. *Bellekten*. 41/161, 47-114. Ankara : Türk Tarih Kurumu.
- Ünlü, Cemal. (2007). Mehterhane Yerine Bando: Mızıkay-ı Hümayun. Erişim 1 Haziran 2008
<http://www.kalan.com/scripts/Dergi/Dergi.asp?t=3&yid=2944>
- Yerasimos, Stephanos ve Berthier Annie. (Ed). (2002). *Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları Topkapı Sarayı'nda Yaşam*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yumul, Arus ve Dikkaya Fahri. (Ed.). (2006). *Avrupalı mı Levanten mi?* İstanbul: Bağlam Yayınları.